

doi <https://doi.org/10.18485/bratstvo.2022.26.5>
УДК 82-6.06 Новак, В.

Рад примљен: 25. 8. 2022.

Рад прихваћен: 19. 9. 2022.

Оригиналан научни рад

ПИСМА ДРУШТВА „СВЕТИ САВА” И
ПРОСВЕТНО-ДОБРОТВОРНОГ ДРУШТВА „СВЕТИ САВА”
ВИКТОРУ НОВАКУ

Радам Писма Друштва „Свети Сава“ и Просветно-добротворног друштва „Свети Сава“ Виктору Новаку, указали смо на сарадњу В. Новака с поменутим друштвима. Она се огледала у тражењу прилога за часопис „Браство“ преко уредника Јована Хаџи Васиљевића и за одржавање пригодних предавања тражених од председника Просветно-добротворног друштва „Свети Сава“ у Загребу др. Лазе Поповић.

Многобројна документа из палеографске, историографске, музичке и масонске делатности Виктора Новака, као и преписка с многобројним домаћим и страним научницима, другим лицима, установама, друштвима и институцијама налазе се похрањена у његовој заоставштини.¹

Међу том обимном преписком налазе се и писма Друштва „Светога Саве“, основаног у Београду 1886. с циљем, у првом реду, да просветним радом одржава и штити српски народ, окупиран од Отоманског царства, у Старој и Јужној Србији, Мађедонији, Босни и Херцеговини, и Просветно-добротворног друштва „Свети Сава“ из Загреба, основаног августа 1929, из побуде да делатношћу поправи углед и обнови вредности српске у Хрватској. Три писма упутио је из Београда 1925, 1928. и 1929. уредник

¹ Заоставштина В. Новака је у Архиву САНУ и има сигнатуру бр. 14474.

„Браства“ и секретар Друштва Јован Хаџи Васиљевић,² а четири 1933. године председник Просветно-добротворног друштва „Свети Сава“ у Загребу др Лаза Поповић.³ Сва писма се односе на сарадњу В. Новака с наведеним друштвима, а она се огледа у тражењу прилога - радова за часопис и за одржавање пригодних предавања.

Првим сачуваним писмом од 8. X 1925. Ј. Х. Васиљевић је у име Књижевног одсека Друштва затражио прилог за XX књигу часописа „Браство“. Тај прилог под називом *О хиљадугодишњици хрватског краљевства*, објављен је у 33. књ. Друштва „Светога Саве“, „Браство“, XX, 1926, 17–30.

Два његова наредна писма односе се на чланак о Фрањи Рачком.⁴ Тај

² Јован Хаџи Васиљевић (Врање, 18. X 1866–Београд, 29. III 1948) историчар, етнограф и књижевник. Завршио је основну школу у Врању, гимназију у Врању и Нишу, Историјско-филолошки одсек Велике школе у Београду и докторирао је филозофију у Бечу 1898. Службеник Министарства иностраних дела био је од 1898. до 1904. у Битољу, Скопљу и Београду. Тада је напустио државну службу и до 1940. био је секретар Друштва „Светога Саве“. Учесник је Балканских ратова и Првог светског рата. Посебно је радио на националном просвећивању Срба у окупираним крајевима Старе и Јужне Србије, Македоније од стране Турске. Његови радови заснивани су на теренским истраживањима.

³ Лаза Поповић (Сремски Карловци 6. XII 1877–Београд, 3. V 1945) лекар-радиолог, књижевник. Основну школу и гимназију завршио је у Сремским Карловцима, а медицину у Бечу и промовисан је за доктора медицине 1901. године. Радио је у Сремским Карловцима од 1902. до 1914. као градски и срески лекар. Оптужен је почетком Првог светског рата због велеиздаје и осуђен је на четрнаест месеци, па му је одузета и диплома, а након рата поново је промовисан у Прагу. Примаријус и управник рендгенске лабораторије Закладне болнице у Загребу био је од краја 1918, а на Медицинском факултету у Загребу ванредни професор рендгенологије од 1921, редовни од 1931. и декан 1935–1936. Први је председник Друштва за рендгенологију које је основно у Загребу 1927. године. Први рендген апарат донео је у Сремске Карловце. Основао је 1904. године Соколско друштво у Сремским Карловцима и био његов члан до краја 1920. године. На његову иницијативу основан је у Загребу Савез српских соколских друштава, који није уважавао тадашње државне границе. Књижевним радом почео се бавити у студентским данима. Поред књижевних објављивао је и стручне радове о здрављу, организацији здравства, здравственој култури и образовању, школству, физичком васпитању, соколству итд. Био је сарадник мостарске „Зоре“, „Босанске виле“, „Књижевног југа“, „Бранковог кола“, „Нове Европе“, као и један од њених покретача.

⁴ Фрањо Рачки (Фуџине, 25. XI 1828 – 13. II 1894) хрватски политичар, теолог, историчар, академик ЈАЗУ. Гимназију је похађао у Ријеци, Вараждину и Сењу у којем је завршио и теологију. Студирао је у Бечу и по завршетку студија био је професор физике у Сењској гимназији. Ту га је бискуп Мирко Ожеговић 1852. заредио за свештеника и наредне године послао у Беч где је 1855. промовисан за доктора теологије. По повратку постављен је за професора црквеног права и црквене историје у сењској католичкој богословији (сјеменишту) и убрзо постао њен управник. Каноник „Светога Јеронима“ Риму био је од 1857. Када је 1866. године основана ЈАЗУ био је њен први председник. Активност у политици испољио је после „Октобарске дипломе“ из 1860, односно устава

чланак обећао је В. Новак председнику Друштва Тихомиру Р. Ђорђевићу.⁵ Из писма од 15. XII 1928. сазнали смо да се часопис „увелико штампа“ и да се чекао прилог. Како не би дошло до застоја и прекида рада у штампарији чланак је достављен преко курира. Писмом од 13. III 1929, у име Главног одбора Друштва, обавестио је В. Новака да је Одбор на седници од 9. марта исте године ревидирао одлуку коју је донео Књижевни одсек у са вези хонораром за чланке у XXIII књ. „Браства“ и одлучио да, поред других, чланак о Фрањи Рачком награди првом наградом. Због тога му је послао хонорар од 3.850 динара. Рад о којем је реч у наведеним писмима објављен је под насловом *Фрањо Рачки (25-XI-1928[1828] – 13-II-1894 – 25-XI-1928) О стотој години рођења кодификатора народног јединства и југословенства, као и највећег југословенског историчара*, у 38. књ. Друштва „Светога Саве“, „Браство“, XXIII, 1929, 183–259.

Нема више сачуваних писама у заоставштини која нам сведоче о радњи у часопису „Браство“, а које је, свакако, било. Речит доказ за то су још два рада објављена 1925. и 1928. Рад под насловом *Ватрослав Лисински оснивач Јужнословенске модерне музике (8. VI-1819. – 31. V-1854)*, објављен је у 32. књ. Друштва „Светога Саве“, „Браство“, XIX, 1925, 249–271 и *Максимилијан Врховац (1752 – 1827) О стотој годишњици смрти великог хрватског бискупа и слободног зидара, непосредног претече*

цара Фрање Јосифа којим је, поред осталог, наговештено укидање Војводства Србије и Тамишког Баната. Три мандата, од 1861. до 1872. био је посланик у хрватском Сабору када се повукао због неслагања са саборском већином. Од тада се бавио вођством „Независне народне странке“ и историјом. Из ове области написао је већи број радова и полемичких чланака, а први који је објавио је *Нацрт југословјенских повјестиј до IX стољетја*. Као гимназијалац објавио је прве радове у „Католичком листу“, а 1860. у листу „Позор“ чланак *Југословенство* потписао је ћириличним иницијалима „Ф.Р.“. Дао је допринос обележавању 500 годишњице Косовске битке у Загребу 1889. године, написао рад *Бој на Косову. Узроци и последице* и присуствовао помену у православном храму. По Штросмајеровом мишљењу он је био „најчишћи, најученији и најзаслужнији Хрват“.

⁵ Тихомир Р. Ђорђевић (Књажевац, 19 II 1868–Београд, 12. V 1944) етнолог, универзитетски професор, редовни члан СКА. Основну школу и нижу гимназију завршио је у Алексинцу, а вишу гимназију у Нишу. Историјско-филолошки одсек Велике школе у Београду завршио је 1891. и докторирао је филозофију у Минхену 1902. Био је професор гимназије, а од 1906. па до пензионисања 1938. доцент, ванредни и редовни професор етнологије на Београдском универзитету. Покренуо је 1899. часопис за народни живот, обичаје и предања „Караџић“, био је сарадних многих часописа и уредио је пет књига Другог одељења Српског етнографског зборника – *Живот и обичаји народни*. Учествовао је у раду етнографско-историјске секције југословенске мировне делегације 1919 – 1920, а био је дописни члан ЈАЗУ, члан Друштва за проучавање Цигана у Лондону, Словенског института у Прагу, Управног одбора Коларчеве задужбине, Књижевног одбора Матице српске, председник СКЗ, Чупићеве задужбине и, како је већ наведено, Друштва „Светога Саве“.

Гајевог Илиризма и Штросмајеровог Југословенства, објављен у 36. књ. Друштва „Светога Саве“, „Браство“, XXII, 1928, 200–224.

Четири писма др Лазе Поповића, председника Просветно-добротворног друштва „Свети Сава“ у Загребу која је 1933. послао Виктору Новаку, поред позива на сарадњу, говоре и о одређеној делатности и раду Друштва.⁶ Какав је био мотив за оснивање овог Друштва и шта су били његови задаци сведоче председникове речи у „Календару“ из 1931. године када је рекао:

„У комбинацији узрока и повода био је непосредан мотив за оснивање: акција и репарација угледа и рестаурација вредности српске у овим крајевима.“ (стр. 40), и даље: „Нека запамте и чују сви: наше је срце српско, наша је љубав југословенска!“ (43). Што се конкретних задатака тиче, удружење жели: „да просветно-културним радом потпомаже општи напредак наше националне омладине, да о њој води очинску бригу, да јој дели награде, да јој ствара, развија и подиже што већи интерес за солидан научни и привредни рад као битни услов за благостање народа и државе“ (149).

Како би постигло ове циљеве, друштво намерава:

- „1) оснивати омладинске интернате са свима потребним институцијама;
- 2) сурађивати са државним властима и сродним друштвима;
- 3) прихваћати, потпомагати, допуњавати и ширити сваку иницијативу и свако настојање означено у девизи „Са омладином и кроз омладину за напредак сјај и величину Југославије.“ (1933, 137)⁷

Оно је школске 1932/33. године покренуло први пут Светосавка предавања. Одржавана су у свечаној дворани Српске православне црквене општине у Загребу понедељком и четвртком у 6 сати увече, у Боговићевој улици бр. 7. Нису нам познате све теме предавања. Посетиоци, односно публика на предавањима били су „претежно студенти Универзитета, а и иначе овдашњи наши грађани“. Због слабог материјалног стања Друштво није било у стању да исплаћује хонорар предавачима, али им је давало надокнаду за путне трошкове. Чак је у Загребу постојала организована група предавача међу којима су историчар Фердо Шишић, филолог Петар Скок, минералог и петрограф Фран Тућан, књижевни и културни историчар Фран Илешич итд.

Наредне, 1933/34. школске године организована су предавања с предметом интересовања и Виктора Новака. Зато му се председник др Л. Поповић обратио писмом од 5. августа 1933. у којем је одредио предмет под називом: *Југословенство кроз нашу историју*. Уз то га је и замолио да

⁶ Опширније о овом Друштву види рад: Артеа Панајотовић, *Просветно-добротворно друштво „Свети Сава“ у Загребу*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор (ПКЛИФ), књ. 79, Београд 2013, 239–250.

⁷ Артеа Панајотовић, *Просветно-добротворно друштво „Свети Сава“ у Загребу*, 241.

им што пре одговори и каже своје мишљење како би до средине октобра, почетка предавања, могли урадили редослед предавања.

Није нам познато када је и како одговорио В. Новак на молбу. Посредан одговор дао нам је сам председник Л. Поповић. Писмом од 24. XI 1933. обавестио је В. Новака да је његова тема *Полит-Десанчић и Хрвати*, поводом стогодишњице рођења Михаила Полит-Десанчића⁸ уврштена у програм предавања „за 18 новембра о. г.“ и руком је дописао „У 7. сати у вече“. Из овако наведеног датирања види се да је начињена грешка, превид. Предавање је било заказано за 18. децембар. То потврђује и последње сачувано писмо упућено В. Новаку 23. децембра исте године. У њему је Л. Поповић навео да је Управни одбор Друштва на седници од 20. децембра 1933. једногласно закључио да се В. Новаку за „врло успело предавање“ које је одржао „изрази најтоплија благодарност“ и да је предавањем, поред управе, много задужио и све посетиоце, посебно омладину.

Напоменимо овде да је о Михаилу Полит-Десанчићу једно предавање В. Новак одржао и на Коларчевом народном универзитету 7. XI 1933. У недељном распореду предавања оно је насловљено: *Полит Десанчић и Хрвати – О стогодишњици рођења*. О њему је под насловом *Полит*

⁸ Михаило Полит-Десанчић (Нови Сад, 16. IV 1833 – Пустара мира, Темишвар, 30. III 1920) доктор права, адвокат, политичар, публициста.

Нижу гимназију завршио је у Новом Саду, а вишу и испит зрелости положио је у Бечу. Студије је започео 1853. у Паризу, а дипломирао је право на Бечком универзитету 1857. где је и докторирао 1861.

Политичку каријеру почео је 1861. када је именован за великог бележника Сремске жупаније и постао изабрани посланик Хрватског сабора у Загребу. Од 1873. до 1893. био је, готово стално (до 1884. четири пута за редом), посланик Угарског сабора. По писању Ј. Ј. Штросмајера Фрањи Рачком вредео је више од свих хрватских посланика у том сабору, њих 33.

Један је од родоначелника Српске слободоумне народне странке и најближи сарадник њеног вође Светозара Милетића, а када се она распала био је оснивач и вођа Српске народне либералне странке од 1887, један од идејних покретача Самосталних демократа у Војводини и, поред С. Милетића, једна од најугледнијих и водећих политичких личности у Војводини, а и најбољих публициста. Залагао се за сарадњу између Срба и Хрвата. Борио се против мађаризације Срба, дуализма и тезе о јединственој мађарској држави.

Од 1855. писао је по страним листовима и часописима где је заступао интересе српског народа, а био је сарадник немачких, француских и српских листова, поред осталих: „Deutsche Vierteljahrsschrift“, „Augsburger Allgemeinen Zeitung“, „Српски дневник“, „Nord“, „Endepans bensz“, „Ost und West“, „L' Indépendance belge“, „Српска зора“, „Народ“, „Застава“, а уређивао је „Браник“.

Написао је приповетку, драму, путопис, мемоаре-аутобиографију, беседе, успомене, а преводио је с немачког језика. Био је полиглот и говорио је немачки, мађарски, руски, француски, енглески и италијански, а служио се румунским и словачким језиком. Познавао је и класичне језике старогрчки и латински.

Десанчић и Хрвати. Предавање професора универзитета г. др. Виктора Новака, писала „Политика”, XXX, 1933, бр. 9156 (9. XI), 10.

Председник Л. Поповић обратио се В. Новаку и 13. XII 1933. Истакао је да ће се и наредне, 1934. године Светосавска народна предавња одржавати од јануара до 25. јуна у устаљено време. Изузетно се могу одржати и другим данима, поготову она везана за неки важан догађај. Убрајајући га „у ред својих пријатеља – предавача“ замолио је В. Новака да одабере један датум у наведеном приоду и саопшти назив предавања. Када добију податке од свих урадиће редослед и о томе га известити.

Судећи по сачуваним писмима овде се сарадња и завршила. Нема више података о сарадњи.

Писма која је упутио Ј. Х. Васиљевић написана су руком другог лица с аутографом његовог потписа, а она Л. Поповића ћириличном писаћом машином с аутографом његовог потписа и на њима је штампан меморандум Друштва.

Интервенције код наведених писама извршили смо код писања великог и малог слова (Професоре, Одсек, вас, Универзитета, Одбор, Дец., Дин., Секретар, Српске Православне Црквене Општине, професор. Колонија) према данашњем правопису. Скраћено написане речи допунили смо стављањем у угласте заграде, осим оних у меморандуму. Под наводнике ставили смо часопис „Браство“ и тачке иза редних бројева и година.

Миле Ј. Станић*

Српска академија наука и уметности

Архив

Кнеза Михаила 35

11000 Београд

Кључне речи: Друштво „Свети Сава“, Просветно добротворно друштво „Свети Сава“, Виктор Новак, Јован Хаџи Васиљевић, Лаза Поповић.

Mile Stanić

LETTERS TO VIKTOR NOVAK FROM
SAINT SAVA SOCIETY AND
SAINT SAVA EDUCATIONAL AND CHARITY ASSOCIATION

The paper titled *Letters to Viktor Novak from Saint Sava Society and Saint Sava Educational and Charity Association* focuses on the cooperation of Mr Novak with the said societies. The cooperation refers to seeking contributions

* milestanic953@gmail.com

for the Brotherhood (*Bratstvo*) Journal by the journal editor Jovan Hadži-Vasiljević and inviting Mr Novak to hold appropriate lectures by the Saint Sava Educational and Charity Association Director in Zagreb, Dr Laza Popović.

[Прилози]:

1.

КЊИЖЕВНИ ОДСЕК
Друштва Св[етог] Саве

Господине професоре,

Књижевни одсек Друштва Св[етог] Саве Вас моли да за орган Друштва Св[етог] Саве, „Браство“ ХХ, напишете чланак *о хрватској хиљадугодишњици*.⁹ „Браство“ је већ у штампи и Одсек вас моли да му чланак пошљете до краја ов[ог] месеца.

С одличним поштовањем
у Београду 8. окт[обра] 1925. г[одине]

За Књижевни одсек
секретар Д[руштва] С[ветог] С[аве]
Јов[ан] Хаџи Васиљевић

2.

Господину
dr Виктору Новаку, проф[есору]
универзитета
Београд

Председнику Друштва Св[етог] Саве, г[осподину] dr Тих[омиру] Р. Ђорђевићу, обећали сте за „Браство“ ХХIII чланак о Фрањи Рачком.

„Браство“ се увелико штампа, и чека се на Ваш чланак. Молим Вас пошљите нам га по доносиоцу овог писма. Ваш је чланак на реду, па да се неби прекидао рад у штампарији.

С одличним поштовањем
У Београду 15. дец[ембра] 1928. год[ине]

Уредник „Браства“
Јов[ан] Хаџи Васиљевић

⁹ Ово курзивом означено у оригиналном писму је подвучено.

3.

Господину¹⁰
 др Виктору Новаку, проф[есору] Универзитета,

Главни одбор Друштва Св[етог] Саве, у седници својој од 9. ов[ог] м[есеца] ревидирао је списак хонорара за чланак у „Браству“ XXIII, који је био донео Књижевни одсек, и одлучио: да се неки од тих чланака награде првом наградом. У низу тих чланака је и Ваш чланак Фрањо Рачки.

С тога Вам се и шаље хонорар у дин[ара] 3850.

С одличним поштовањем
 13. марта 1929. г[одине]
 Београд

За Главни одбор Друштва Св[етог] Саве
 члан – секретар
 Јован Хаџи Васиљевић

4.

ПРОСВЕТНО И ДОБРОТВОРНО ДРУШТВО
СВЕТИ САВА
 ЗАГРЕБ

БОГОВИЋЕВА УЛ. 7.
 ЧЕК. РАЧ. ПОШТ. ШТЕД. 36739
 ТЕЛЕФОН БР. 77-28

Загреб, 5 августа 1933.

Драги и врло поштовани господине!

Наше друштво приређује и ове 1933–1934. школске године низ јавних предавања у Загребу. Та предавања зову се Светосавска, и одржана су први пут прошле школске године. У новоме низу предавања има предмета, који су Вама нарочито познати, и о којима држимо да би Ви били најбољи предавач. Молимо Вас лепо да будете добри и да нам јавите, да ли бисте били вољни да одржите заиста које предавање код нас? Наша предавања бивају понедељком и четвртком увече у 6 сати у свечаној дворани

¹⁰ Изнад ове речи у горњем левом углу писма стављен је округао печат: ДРУШТВО СВЕТОГ САВЕ.

Српске православне црквене општине у Загребу, у Боговићевој улици 7. Ми нисмо у стању за сада да нарочито хоноришемо предаваче, али при-мамо на себе њихов путни трошак. Наша публика јесу претежно студенти Универзитета, а и иначе овдашњи наши грађани. Дворана је доста велика и добро осветље[на] и грејана. Ми водимо бригу око реда на предавањима. Можемо да се послужимо лако са пројекцијама. Постоји дабогме и организована загребачка група предавача. Одатле спомињемо на дохват ове: Тућан, Бубановић, Шишић, Скок, Илеша, Поповић, Стефановић, Барац, Павловић, Доситије и т[ако] д[аље]. Предавање ће почети дне 16. октобр[а] у понедељак. Да би могли донекле утврдити ред предавања мо-лимо Вас поново да будете љубазни па да нам чим пре одговорите и каже-те Ваше мишљење.

Ваш предмет био би овај: Југословенство кроз нашу историју.¹¹

Благодарећи Вам унапред, остајем са пријатељским поздравом и од-личним поштовање[м].

Ваш
др. Лаза Поповић

5.

Загреб, 24. новембра 1933.

ПРОСВЕТНО И ДОБРОТВОРНО
ДРУШТВО
СВЕТИ САВА

ЗАГРЕБ - БОГОВИЋЕВА УЛ. 7.
Телефон 77-28 - Чек. рач. пошт. штед. 35576

Џењ[ени] господин
др Виктор Новак, проф[есор]
унив[ерзитета]
Београд.

Част нам је известити Вас, да смо Вас ставили у програм предавања за 18. новембра о[ве] г[одине] са темом „Полит-Десанчић и Хрвати“ – пово-дом стогодишњице рођења Полит-Десанчића.

У 7 сати у вече.¹²

С одличним поштовањем

Претседник:
Здраво! др. Лаза Поповић

¹¹ Ова тема означена курзивом у писму је написана руком Л. Поповића.

¹² Временско одређење у писму, као и реч *Здраво!* су аутограф Л. Поповића, с тим што је време и подвучено.

6.

ПРОСВЕТНО И ДОБРОТВОРНО ДРУШТВО
СВЕТИ САВА
 ЗАГРЕБ

БОГОВИЋЕВА УЛ. 7.
 ЧЕК. РАЧ. ПОШТ. ШТЕД. 36739
 ТЕЛЕФОН БР. 77-28

Загреб, 13. XII 1933.

Господин

проф[есор] унив[ерзитета] др Виктор Новак
 Београд
 Професор[ска] колонија

И од јануара 1934, па све до 25. јуна исте године одржаваће се Светосавска народна предавња два пута недељно; понедељком и четвртком. Изузетно се може одржати предавање и другог ког дана у недељи, нарочито ако је предавање везано за датум неког важног догађаја, или би лично Вама неки други дан био погоднији. Убрајајући Вас у ред својих пријатеља – предавача, част нам је овим замолити, да би одабрали један од датума у означеној раздиоби времена, када би жељели да одржите предавање. Уз ознаку датума, молимо да изволите саопштити и наслов Вашег предавања.

Кад добијемо податке од свих наших пријатеља, израдићемо редослед, те Вас о томе благовремено известити.

С одличним поштовањем и поздравом¹³

Претседник:
 др. Лаза Поповић

7.

Загреб, 23. децембра 1933.

Господин
 ПРОСВЕТНО И ДОБРОТВОРНО ДРУШТВО
СВЕТИ САВА
 ЗАГРЕБ - БОГОВИЋЕВА УЛ. 7.
 Телефон 77-28 - Чек. рач. пошт. штед. 35576

¹³ Речи: и поздравом дописао је Л. Поповић својом руком.

Управни одбор нашега друштва на својој седници од 20. о[вог].м[есеца] донео је једногласан закључак – да Вам се за Ваше врло успело предавање, које одржасте у Светосавском колу предавача, изрази најтоплија благодарност. Вашим угледним предавањем задужили сте много не само управу, него и све наше ревне посетиоце, а нарочито нашу омладину.

Рачунајући и у будуће на Вашу одличну сарадњу на овом просветном раду,

Тајник:
Милан Т. Грубановић

остајемо с поштовањем:
Претседник:
Твој¹⁴ др. Лаза Поповић

¹⁴ Ова реч је аутограф Л. Поповића као и његов потпис, а исто тако и потпис секретара је његов аутограф.